

I Nabokovs Wolseley till Lidvalls skrädderi

Av Bengt Jangfeldt

När man tänker på Sverige i Ryssland, är det väl främst namn som Nobel, L. M. Ericsson, ASEA och Alfa-Laval som inställer sig. Men det finns också kulturella band mellan länderna. Inom litteraturen går tankarna till Edith Södergran, som gick i den tyska S:t Petriskolan.¹ Otto G. Carlsund växte också upp i Petersburg.² Ett verkligt bestående avtryck i den ryska kulturhistorien har lämnats av Pehr Christian Johansson (1817–1903), framstående balett-dansör och sedermera lärare vid Mariateatern (numera Kirovteatern). Han har, vid sidan av Marius Petipa, alltmer kommit att betraktas som den ryska balettens fader: Anna Pavlova, Tamara Karsavina och den beryktade Ksjesinskaja var alla elever till P. Chr. Johansson från Stockholm.³

En exposé över svenskarna i S:t Petersburg skulle med fördel kunna inledas på Lilla Stallgatan (numera Sofia Perovskajas gata), en tvärgata till Nevskij prospekt, där S:ta Katarina kyrka och svenska församlingshuset låg. Men vi kan lika gärna utgå från Sjötullsgatan (Morskaja,⁴ numera Herzengatan), residens- och affärsgatan *par excellence* före revolutionen. Gör vi det, kan vi dessutom åka bil.

En tyst bilfärd längs Petersburgs trälagda gator är mycket angenäm; den skänker också en behaglig distans till de vanskötta, slitna husfasaderna och besparar oss därmed något av det svårmod som ofelbart drabbar fotgängaren vid anblicken av desamma.

I 47:an bodde den unge Vladimir Nabokov. Hans omätligt rike men demokratiskt lagde far ville att sonen skulle gå i en vanlig skola, men han kördes dit av en chaufför i bil. Låt oss ta plats i familjens svarta Wolseley och göra honom sällskap! Vägen till Tenisjevskolan är nämligen också en utmärkt exkursion i det svenska Petersburg.

Sedan vi passerat furst Oginskijs hus och italienska ambassaden, kommer vi till hörnet av Mariaplatsen (numera Isaaksplatsen), där den nya tyska ambassaden uppförts 1912: en solid granitbyggnad ritad av Peter Behrens med den unge Mies van der Rohe som medhjälpare. Av större intresse för oss är dock huset på andra sidan platsen, där Morskaja fortsätter, invigt i november samma år: hotell Astoria, ritat av Fjodor Ivanovitj Lidval (1870–1945).

Eller Fredrik Lidvall, som han också hette. Han var född i S:t Petersburg som ett av åtta barn till skräddarmästare Johan⁵ Petter Lidvall (1827–1886), utvandrad från Liden i Medelpad 1856 och sedermera Kejsarl. rysk Hovskräddare. Av de sex barn som nådde vuxen ålder blev fyra skräddare och förde firmanamnet vidare. Fredrik valde dock att utbilda sig till arkitekt vid Konstakademien i S:t Petersburg.⁶

Fig. 1. *Fredrik Lidvall 1917.*

Fredrik Lidvall var en av S:t Petersburgs främsta arkitekter och betraktas allmänt som "skaparen av Petersburgsjugenden inom arkitekturen".⁷ Men medan jugendstilen i Moskva var frimodig och fantasirik, à la Wien och Prag, helt i enlighet med stadens eklektiska och en smula vildvuxna byggnadstraditioner (få städer i världen kan ståta med så många vackra jugendhus – i synnerhet privatresidens – som Moskva⁸), finns det i S:t Petersburg mycket få hus i renodlad jugendstil. Med utsökt känsla för stadens klassicistiska arv utarbetade Lidvall en byggnadskonst som på ett lysande sätt förenar en försiktig art nouveau med nyklassicism. Härpå är hotell Astoria ett utmärkt exempel. "Formspråket och de monumentala proportionerna gör denna byggnad till en av de viktigaste länkarna i bebyggelsen kring Isaaksplatsen", skriver en framstående sovjetisk kännare av Lidvalls verk.⁹

Under åren 1899–1916 byggde Lidvall drygt 30 hus, huvudsakligen i S:t Petersburg (se Appendix). Till mästerverken hör, vid sidan av Astoria, ett komplex av bostadshus vid Kamennooostrovskij (numera Kirovskij) prospekt nr 1–3 som han 1902–1904 uppförde åt sin mor Ida Amalia Lidvall, f. Felschau.

Här bodde olika grenar av familjen och där hade Fredrik Lidvall sitt arkitektkontor. Detta bygge gjorde honom berömd i ett slag och är numera byggnadsminne. När man kommer upp från tunnelbanestationen Gorkovskaja fastnar blicken direkt på det smidda räcket på första våningens balkong, format till ett latinskt "L"; en påminnelse om att storhet i Ryssland inte alltid har stavats med kyrilliska tecken. V. G. Lisovskij skriver:

Fig. 2. Hotell Astoria, ritat av Fredrik Lidvall.

Intrycket av dynamisk komposition förstärks av den 'oregelbundna' inläggningen av stenblock av olika format och form samt av fasadernas enastående 'grafiska' variationsrikedom – utformningen av fönsteröppningar och fönsterkors, portaler, kornischer, utsmykningsdetaljer. Det är intressant att notera, att de senare fått en specifikt 'nordisk utformning': som utsmyckningar har använts lätt stiliserade ugglor, lockatter, svampar och andra uttryck för den nordiska faunan och floran.¹⁰

Sedan vi passerat Kejserl. Yachtklubben kommer vi till Lidvalls Hovskrädleri i 27:an som drevs av Fredrik Lidvalls bröder Wilhelm, Leo, Edvard och Paul. Huset, som ägdes av modern, byggdes om av Fredrik Lidvall under åren 1904–1910 för tjäna som skrädleri (dessförinnan låg skrädderiet i nr 17 på samma gata). Till bröderna Lidvalls kunder hörde, vid sidan av tsarfamiljen, furst Felix Jusupov, Rasputins baneman, vars sommarkostymer enligt Paul Lidvall "nog var tillskärningskonstens kulmen".¹¹ (Lidvall sydde enbart civila kläder; men också stadens ledande uniforms- och militärskräddare var en Kejserl. Hovleverantör från Norrland: Nordenström, med firma på Nevskij prospekt 43.)

Snett emot Lidvalls, på Morskaja 28, i hörnet av Goročovaja (numera Dzerzjinskij-gatan), hade den finlandssvenske juveleraren A. E. Tillander sin butik.¹² Morskaja var det stora juvelerarstråket i S:t Petersburg; Baedekers *St. Petersburg* (1913) räknar upp inte mindre än sex juvelerarfirmer! Bredvid Tillanders låg den berömda Carl Fabergé (nr 24), vars mest framstående hantverkare var finlandssvenskar.¹⁸

Vid anblicken av Fabergés skyltfönster kan den unge mannen i den engels-

Fig. 3. N. A. Meltzers affärs- och hyreshus vid Bolsjaja Konjusjennaja, nuv. Zjeljabov-gatan 19, ritat 1904 av Fredrik Lidvall.

ka limousinen inte avhålla sig från en ironisk anmärkning om alla dessa "mineraliska monstrositeter, juvelprydda trojkor, balanserade på strutsägg av marmor och liknande saker, som uppskattades av den kejserliga familjen" men som i hans kretsar bara var symbolen för "groteskt prål". Med denna typiskt nabokovska syrlighet bjuder han oss farväl och svänger, på sidan 199 i sina memoarer,¹⁴ av till höger in på Nevskij för att fortsätta till skolan.

Själva går vi sista biten till fots, korsar den breda paradgatan och är strax

Fig. 4. Hovjuvelerare Bolins butik.

framme hos Bolin, "Joaillier de la Cour", Kejserl. Hovjuvelerare (Morskaja 10). Firmanamnet är inhugget i fasaden och fanns kvar så sent som 1985. Bolins, som verkat i S:t Petersburg sedan 1830-talet, var vid sidan av Fabergé den främste juveleraren i huvudstaden. Och Bolinarna tycks ha delat något av Nabokovs skepsis gentemot konkurrenten: "Av de två var Fabergé den största [med] bortemot 600 anställda . . . Ändå var Bolins större på juvelsidan", skriver Hans Bolin i en historik över firman. "Det som Fabergé var mest känd för var sina bibelots och objets d'art, de små konst- och prydnadsföremål som var hans specialitet och som han var berömd och avundad för. Någon i egentlig mening stor juvelerare var han nog inte."¹⁵

Hans Bolin kan bl. a. stödja sig på storfurst Alexander Michajlovitj, som på tal om tsarens bröllopgåva vid hans giftermål 1894 berättar att "alla juvelarbeten gjordes av Bolin, den bäste juveleraren i S:t Petersburg."¹⁶

Bolins hade en filial också i Moskva, men den viktigaste affären låg i S:t Petersburg. Tsarfamiljen och hovet var de mest betydande kunderna – så pass betydande att Bolins åren efter sekelskiftet öppnade en "säsongsfilial" i Bad Homburg, där hovet brukade dricka brunn på somrarna.

Mitt över gatan ligger en vacker granitbyggnad, Azov-Don-banken, upp-

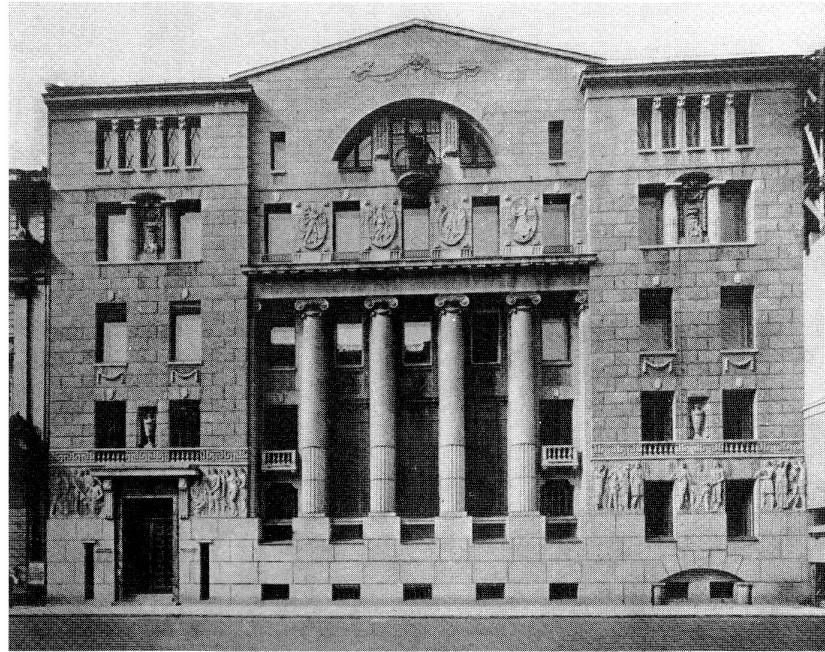

Fig. 5. Azov-Don-bankens hus vid Morskaja invid generalstabsbyggnaden i S:t Petersburg, nuv. Herzensgatan 3–5, ritat av Fredrik Lidvall.

förd 1907–09 efter ritningar av Fredrik Lidvall; en typisk Lidvalls skapelse i sin eleganta förening av jugend och nyklassicism (med joniska halvkolonner och vackra skulpturarbeten, inte minst friserna, också de ritade av Lidvall). I likhet med matsalen på hotell Astoria är banklokalen ljus och luftig, med mycket glas; den kan ännu beskådas, eftersom byggnaden numera rymmer Leningrads Centraltelefonstation för interurbansamtal.¹⁷

Sitter tsaren ännu på sin tron i Vinterpalatset några hundra meter härifrån och bankkontona ännu är giltiga, kan en och annan måhända känna sig frestad göra ett besök på banken för att sedan styra stegen tillbaka till hovjuveleraren. Är det däremot något senare på jorden, till exempel november 1917, är bankvalven redan förseglade och de svenska medborgarna Bolin och Lidvall (såväl skräddarna som arkitekten) på väg till Stockholm.

Lidvalls hovskrädderi fanns kvar på Regeringsgatan så sent som i början av sextioalet och drevs av olika medlemmar av familjen. Paul Lidvall själv arbetade på 20- och 30-talen i Paris, där han bl. a. gav ut ett par skrifter om den manliga kostymens historia och estetik;¹⁸ hovjuvelerare W. A. Bolin finns som bekant kvar än och håller auktioner med ryska smycken som specialitet,¹⁹ och Fredrik Lidvall, en i Sverige helt okänd rysk mästarkitekt som verkligen inte blev bortskämd med uppdrag, lever kvar i det fåtal hus han fick rita, bl. a. Tysta gatan 3–5, där familjen bodde, "Ragnar Frunk-huset" i hörnet Torsgatan–S:t Eriksgatan och fasaden på Shellhuset mitt emot spårvagnsstallarna på Birger Jarlsgatan, numera Svenska Finans.²⁰ Hans dotter Ingrid Lidvall skriver om den svåra anpassningen till livet i Sverige:

Efter att i nästan tjugo år i Ryssland ha haft framgång och rönt uppskattning som arkitekt fick han nu finna sig i att ta emot arbeten som anställd. Han fick så småningom egna uppdrag, men långt ifrån i sådan omfattning att han kunde försörja sig enbart på privata uppdrag. Pappa var ingen sentimental tillbakablickare, men hans känslighet kunde närsomhelst blottas. Att han klarade sin personligt förödmjukande roll tror jag framför allt berodde på hans yrkesheder och hans lust för yrket som aldrig gav honom någon rast eller ro. Men det vore underligt om inte hans skaparglädje fick en knäck. Hur han uppfattades av svenska kolleger vet jag inte. Men pappa hade här i Sverige intellektuellt tråkigt och han kände sig andligt isolerad. Från S:t Petersburg var han van vid att arkitekter och konstnärer träffades och pratade arkitektur och konst. Pappa kunde aldrig förstå att svenska arkitekter inte hade något behov av informellt intellektuellt umgänge.²¹

Appendix

*Byggnader ritade av Fredrik Lidvall i S:t Petersburg*²²

Bostadshusen anges med ägarens namn, som brukligt var. De nuvarande gatunamnen anges inom parenteser.

1. I. L. Zellings hyreshus (gårdsflygeln). 13:e Linjen 22 (Vasilij-ön). 1901.
2. M. A. Aleksandrovs hotell. Apraksin pereulok 6. 1902.
3. M. A. Aleksandrovs handelsbyggnad på Araksinmarknaden (numera byggnad nr 42). Ombyggnad efter brand med nya innertak. 1904.
4. Huskomplex (tre fasadhus och några gårdsbyggnader). Malaja Posadskaja ulitsa (Ulitsa Bratjev Vasiljevych) 15–19 (Petrogradsidan). 1902–1911.
5. Komplex av bostadshus. Kamennooostrovskij (Kirovskij) prospekt 1–3. 1902–1904. (Ett mindre hus på tomten började byggas redan 1899.)
6. Bostadshus för Svenska församlingen. Malaja Konjusjennaja ulitsa (Ulitsa Sofii Perovskoj) 1–3. 1903–1913 (inkl. gårdshuset).
7. N. A. Melters hyreshus. Bolsjaja Konjusjennaja ulitsa (Ulitsa Zjeljabova) 19. 1904–1906.
8. Ju. P. Kollans hyreshus. Bolsjoj prospekt 92 (Vasilij-ön). 1904.
9. Liebichs hyreshus. Mochovaja ulitsa 14. 1905.
10. I. A. Lidvalls hus (ombyggnad, ny portal). Morskaja ulitsa (Ulitsa Gertsena) 27. 1904–1910.
11. A. F. Zimmermans hyreshus. Kamennooostrovskij (Kirovskij) prospekt 61. 1907.
12. Andra Ömsesidiga Kreditsällskapet. Sadovaja ulitsa 34. 1907–1909.
13. Azov-Don-banken. Morskaja ulitsa (Ulitsa Gertsena) 3–5. 1907–1909.
14. Finska ambassadens Arkivbyggnad. Jekateringofskij prospekt (Prospekt Rimsko-go-Korsakova) 39 (på gården). 1908.
15. Interiörer (bl. a. en av matsalarna) på hotell Europa. Michajlovskaja ulitsa (Ulitsa Brodskogo). 1909–1910 [?].
16. Emmanuel Nobels hyreshus. Njustadtskaja ulitsa (Lesnoj prospekt) 20. 1910–1911.
17. Emmanuel Nobels privatbostad. Njustadskaja ulitsa (Lesnoj prospekt) 19–21. 1910–1911.
18. Greve M. P. Tolstojs hyreshus. Fontanka 54. 1910–1913.
19. Hotell Astoria. Morskaja ulitsa (Ulitsa Gercena) 39. 1911–1912.
20. Två hyreshus för arbetare. Zjeleznovozavodskaja ulitsa 19 och 34. Goladaj-ön (De-kabristernas ö). 1912.
21. Hemmet för vård av äldre och invaliderade medborgare (numera skola). Tambovskaja ulitsa 82. 1913.
22. Nobelbolaget. Katarinakanalen (Gribojedovkanalen) 6. (Ombyggd och överbyggd med två våningar.) Årtal obekant.
23. Aktiebolaget "Pekar". Ulitsa II-go rota Izmajlovskogo polka (11-ja Krasnoarmejskaja ulitsa) 18. 1913.
24. Grundläggande ombyggnad av Börsen på Vasilij-ön. (Nytt valv i armerad betong över börssalen; tills. m. M. M. Peretiatkovitj.) 1913.
25. Bostadshus för Azov-Don-bankens tjänstemän. Hörnet av Pesotjnaja ulitsa (Ulitsa Popova) 41 och Ulitsa Grota 5. 1914–1915.

Vid sidan av husen i S:t Petersburg ritade Fredrik Lidvall, som framgår av not 17, några bankbyggnader också i andra städer.

Noter

- * Denna artikel infördes ursprungligen under strecket i *Svenska Dagbladet* (27.4.87); den återges här i omarbetad och utvidgad form.
- ¹ Se bl. a. Ernst Brunner, *Till fots genom solsystemen. En studie i Edith Södergrens expressivism*. Stockholm 1985, s. 53–78. Se också Per Arne Bodin, "Några kommentarer till Edith Södergrens ryska dikt", *Svenska Litteratursällskapet i Finland*. 62. 1987, s. 257–266.
- ² Om Otto G. Carlsund se Jan Olof Olsson, *Leningrad – S:t Petersburg*. Stockholm 1967, s. 122–123.
- ³ Om P. Chr. Johansson se Åke Lilliestam, "Den ryska balettens legendariske pedagog". *Rysk Kulturrevy*. 1982:3, s. 2–6.
- ⁴ Fram till 1902 hette den Bolsjaja (Stora) Morskaja, till skillnad från parallellgatan Malaja (Lilla) Morskaja: när den senare i samband med femtioårsdagen av Nikolaj Gogols död 1852 döptes om till Gogolgatan, bortföll behovet av den särskiljande bestämningen.
- ⁵ Härav sonens fadersnamn Ivanovitj, Johans son.
- ⁶ Om familjen Lidvall har Fredrik Lidvalls dotter Ingrid Lidvall skrivit en mycket läsvärd och informationsrik släktkrönika (*Rysk Kulturrevy*, 1980:3, 1981:4 och 1982:1). Se också Susanna Hellsings uppsats i denna skrift.
- ⁷ V. G. Isatjenko/G. A. Ol. *Fjodor Lidval*. Leningrad 1987, s. 89. Denna nyutkomna lilla monografi (96 s.) med ett drygt femtiotal illustrationer är den första boken överhuvudtaget om Fredrik Lidvall och tecknar ett mycket uppskattande porträtt av arkitekten. Se också V. G. Lisovskij, "Master peterburgskogo moderna. Stranitsy tvortjeskoj biografii F. I. Lidvalja", *Stroitelstvo i architektura Leningrada*. 1980:11, s. 37. Se också Lisovskijs artikel "Architekt Fjodor Lidval", *Vetjernij Leningrad*. 1982.27.10.
- ⁸ Däribland förra svenska ambassaden på Vorovskij-gatan.
- ⁹ V. G. Lisovskij, *a. a.*, s. 36.
- ¹⁰ *Ibidem*, s. 34. Det nordiska inflytandet på Lidvall understryks också i ett praktband om Lidvalls verk utgivet i S:t Petersburg 1914 med den lakoniskt våltaliga titeln *F. Lidval*. I förordet, skrivet av A. O. (= Andrej Andrejevitj Ol, 1883–1958, elev och yngre kollega till Lidvall) understryks bl. a. Ferdinand Bobergs och Isak Clasons betydelse för den unge Fredrik Lidvall (s. 10). Andrej Ols dotter, Galina Ol, är en av författarna till ovan nämnda monografi över Lidvall.
- ¹¹ Cit. i Jan Olof Olsson, *a. a.*, s. 120.
- ¹² A. E. Tillanders juvelerarfirma existerade i S:t Petersburg från 1860 till 1917, därefter i Helsingfors. Den grundades av Alexander Edvard Tillander (1837–1918) från Helsingfors. 1891 inträdde sonen Alexander Theodor som medarbetare. (L. Bäcksbäck. *St. Petersburgs juvelerare, guld- och silversmeder 1714–1870*. Helsingfors 1951). Familjen Tillander innehade en framträdande position bland finlandssvenskarna i S:t Petersburg och både far och son var drivande krafter i den petersburgska lokalavdelningen av Svenska Folkpartiet, som verkade i den ryska huvudstaden efter 1906, då finlänarna i Ryssland fick rätt att rösta både i dumavalet och i valet till den finska enkammarriksdagen. Se Max Engman, "Svenska folkpartiet i S:t Petersburg", *Historisk Tidskrift för Finland*. 1985:4, s. 425 ff. Se också Herbert Tillander, "Firman Tillander genom tiderna". *Carl Fabergé och hans samtida* (Helsingfors Konstindustrimuseum), Helsingfors 1980, s. 62–72.
- ¹³ Antalet finländska (främst finlandssvenska) och svenska guld- och silversmeder i S:t Petersburg under åren 1714–1870 var häpnadsväckande stort: 1840 var antalet 538 (medlemmar i finska och svenska församlingarna födda i Finland och ytterligare 23 födda i S:t Petersburg). Se Max Engman, "S:t Petersburgs finländska guldsmeder under två sekler". *Carl Fabergé* . . . , s. 83.
- Av de tjugotvå verkmästare som räknas upp av G. de Habsbourg-Lorraine och A. de Solodkoff i *Fabergé. Joaillier de la Cour de Russie*. Paris 1979 (s. 154–155) var inte mindre än tolv bördiga från Finland. Till de mest framstående hörde August Wilhelm Holmström (1829–1903), ateljens "doyen": Johan Viktor Aarne (1863–1934); Karl Gustav Hjalmar Armfeldt (1873–1959); August Fredrik Hollming (1854–1913); Erik August Kollin (1836–1901); Henrik Immanuel Wigström (1862–1923).
- ¹⁴ *Låt höra av dig, minne*. Stockholm 1979. Övers. Lars Gustav Hellström.

¹⁵ Hans Bolin. *150 år. Bolin – en juvelerarfamilj* (broschyr utgiven av firman, Stockholm 1983). Omtryckt, i redigerad form, i *Rysk Kulturrevy*. 1984:1, s. 11–15.

¹⁶ Cit. i Hans Bolin, *a. a.*

¹⁷ Bolsjaja Morskaja var i sanning Lidvalls gata: också Ryska utrikeshandelsbanken i nr. 18 uppfördes 1915–1916 efter ritningar av Lidvall och Alexander Benois. Den slutgiltiga utsmyckningen av byggnaden slutfördes dock först på tjugotalet, efter Lidvalls avresa till Sverige. Lidvall ritade också Ryska utrikeshandelsbankens byggnad i Kiev.

Lidvall arbetade mycket för Azov-Don-banken. Vid sidan av bankkontoret i S:t Petersburg ritade han på 1910-talet bankens kontor i Moskva, filialer i Astrachan och Charkov samt en bostadsbyggnad för bankens anställda i S:t Petersburg (se Isatjenko/Ol. *a. a.*, s. 52–56).

¹⁸ *S'habiller. Raisonsnements sur le costume masculin*. Paris 1931 (edition de Paul Lidvall): *L'Esthétique du vêtement masculin*, Paris 1933 (édité par Paul Lidvall).

¹⁹ Henrik Bolin, firmans nestor, född i S:t Petersburg 1892, avled i Stockholm så sent som 1987.

²⁰ Enligt Stockholms Byggnadsnämnds Centralarkiv står Lidvall under åren 1922–32 som arkitekt för sexton hus. (Listan har vänligen ställts till mitt förfogande av Ingrid Lidvall.) I några fall arbetade han för firman Östhlin & Stark, varvid hans namn inte nämns i handlingarna. Det gäller bl. a. Shell-huset. Detta hus figurerar i skrivande stund som "Öhmans varuhus" i den svenska TV-serien "Varuhuset", en paradoxal och senkommen hyllning till en av Rysslands främsta arkitekter och en av de största rysslandssvenskarna.

²¹ Ingrid Lidvall, "F. Lidvall – arkitekt. En rysk familjkrönika". *Rysk Kulturrevy*. 1982:1, s. 13.

²² Listan är upprättad av V. G. Lisovskij och har vänligen ställts till mitt förfogande av Ingrid Lidvall. Den återges här med några mindre ändringar och preciseringar. Ytterligare några byggnader – däribland privatbostäder – ritade av Fredrik Lidvall anges i Isatjenko/Ol. *a. a.*